

Wewnętrzna aktywność dialogowa i jej psychologiczne korelaty¹

Piotr K. Oleś*, Joanna Dras, Tomasz Jankowski, Iwona Kalinowska,
Jolanta Parzych, Krystyna Sosnowska

Wydział Psychologii, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa

Anna Batory, Dominik Borawski, Monika Buszek, Klaudia Choraży,
Dorota Kubala, Sebastian Sadowski, Wiesław Talik, Marcin Wróbel

Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

INTERNAL DIALOGICAL ACTIVITY: MEASUREMENT AND PSYCHOLOGICAL CORRELATES

On the theoretical base of dialogical self theory, the Internal Dialogical Activity Scale was constructed to measure internal dialogical activity defined as engagement in dialogues with imagined figures, simulation of social dialogical relationships in one's own thoughts, and confrontation of the points of view representing different I-positions relevant for personal and/or social identity. The IDAS contains 47 items and 7 subscales, it has partly confirmed validity; internal consistency Cronbach $\alpha=.93$ and stability $r_{tt}=.81$; also the subscales have satisfactory reliability. The correlates were explored on the levels of traits (EPQ-R, EAS, and NEO-PI-R), characteristic adaptations (TPI, PANAS, ECR-R, MAAS, IRI) and self-concept (ACL, SES, SCC) on several samples of students and adults. The most prominent correlations are between internal dialogical activity and neuroticism (from .34 till .39), emotionality-distress (.44), openness for experience (from .27, till .54), avoidant and anxious attachment (-.44 and .39 respectively), mindfulness (-.36), empathy (.33), life review (from .44 till .56) and awareness of negative changes in midlife (from .33 till .46) – both results for women. The results reveal that internal dialogical activity has psychological basement rather in traits and characteristic adaptation than other features of the self-system.

WPROWADZENIE: CZYM JEST WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA?

Wewnętrzna aktywność dialogowa obejmuje dość obszerne spectrum zjawisk: od brania pod uwagę odmiennego niż własny punktu widzenia, przez mowę wewnętrzną, po symulowanie dialogowych relacji społecznych i rozgrywanie konfliktu wewnętrznego w postaci dialogu między częściami własnego Ja. U podłoża tego rodzaju aktywności leży świadomość, że własny punkt widzenia nie jest z pewnością jedyny i istnieją inne nierzadko kontrastowo różne możliwości spojrzenia na daną

rzecz. Nie jest to bynajmniej właściwość tylko osób dorosłych. Przejawem tego rodzaju aktywności mentalnej, obok obserwowanych w zabawach dziecięcych dialogów z wyobrażonymi postaciami (Gleason, Sebanc i Hartup, 2000; Hermans i Hermans-Jansen, 2000, 2001), są instrukcje dawane sobie przez dziecko w sytuacji trudnego zadania czy pokusy. W badaniach Waltera Mischela (za: Mischel, Shoda i Ayduk, 2008, s. 447–478) dzieci, pozostawione w pokoju same z instrukcją, by nie kosztowały zostawionych tam smakołyków, potrafiły odroczyc pokusę m.in. dając sobie na głos instrukcje na ten temat (tzw. *self-instructions*). To nic innego, jak zmiana punktu widzenia: na „ja kontrolujące”, lub przywołanie głosu eksperymentatora. Zjawiska

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Piotr K. Oleś, Wydział Psychologii, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa.
e-mail: poles@swps.edu.pl

¹ Badania zrealizowano w ramach grantu Fundacji na rzecz Nauki Polskiej „Dialogowe funkcje Ja”.

te opisuje i wyjaśnia teoria dialogowego Ja Huberta Hermansa (1996, 2003, 2008; Hermans i Kempen, 1993).

W literaturoznawstwie, zdolność do przyjmowania rozmaitych punktów widzenia określa się jako polifonię podmiotu i jest to zagadnienie chętnie podejmowane przez badaczy (Bartmiński, 2008; Szymutko, 2006; Żurawska-Zyła, 2008).

Świadomość istnienia odmiennego punktu widzenia implikuje co najmniej takie możliwości:

- 1) po pierwsze, próbę poznawczej kontroli nad tym, jak moje zdanie, ekspresja, przekonania i zachowanie mogą być przyjęte (i oceniane) z punktu widzenia potencjalnych obserwatorów;
- 2) po drugie, kto jest adresatem, odbiorcą moich słów i myśli (monolog prowadzony w myślach ma też jakiegoś wyobrazonego odbiorcę lub audytorium);
- 3) po trzecie, możliwość zmiany punktu widzenia na inny, wówczas i sprawy wyglądają inaczej (mogę na przykład oceniać wybór studiów z perspektywy własnej i rodziców, a nawet oddzielnie matki i ojca).

Skoro podmiot dysponuje właściwością pozwalającą na zmianę punktu widzenia, na przykład „wcielenie się” w pozycję adwersarza lub przyjęcie perspektywy wewnętrznego krytyka, to i zjawisko „bicia się z własnymi myślami” staje się zrozumiałe, a nawet potrzebne dla dokonania wieloaspektowej oceny danej sytuacji, czy dokonania wyboru w sytuacji konfliktu dążeń. Niektórzy ludzie poprzedzają najważniejsze decyzje życiowe rodzajem wewnętrznej dysputy, w której konfrontują argumenty za i przeciw – na podobieństwo debaty społecznej. Nie przypadkowo twórca teorii dialogowego Ja, Hubert Hermans (2002), użył metafory „społeczności umysłu” dla opisu dynamicznych relacji w systemie Ja, na który składa się z wiele punktów widzenia i reprezentujących je głosów, więcej autonarracji, splecionych we wzajemnych dialogach, na podobieństwo relacji społecznych. Głosy naszego Ja identyfikowane są jako własne (na przykład „Ja aktywny i entuzjastyczny” i „Ja sceptyczny i bierny”), lub jako symulacja czy też powtórzenie głosów społecznych (na przykład punkt widzenia osoby bliskiej, krytyczny lub zachęcający głos przełożonego, inspirujące pytanie literackiego bohatera). Głosy wewnętrzne polifonicznego podmiotu Hermans (2002, 2004) określa mianem „pozycji Ja” (*I-position*), ponieważ przyjmując daną „pozycję”, osoba jest zdolna konstruować z takiego

punktu widzenia własną historię, lub jej fragment, formułować oceny i preferencje, wyrażać uczucia, i to odmienne – co istotne – w porównaniu z innymi pozycjami Ja. Oznacza to wewnętrzną wielość i złożoność Ja, pozwala jednocześnie opisywać i wyjaśniać wewnętrzne dylematy, niespójność postępowania w rozmaitych sytuacjach, czy nieoczekiwane zachowania i zmiany (Oleś, 2009b; Oleś i Chmielnicka-Kuter, w druku).

Pozycje Ja i towarzyszące im głosy, nie tylko polifonicznie opisują rzeczywistość, ale też wchodzi we wzajemne relacje. Można na przykład usprawiedliwiać się (w myślach) przed szefem i zaraz potem wyobrazić sobie jego rozmowę z jakimś naszym poplecznikiem albo wrogiem. Najciekawsze relacje dialogowe zachodzą między częściami Ja, na przykład gdy jedna z nich dąży ku czemuś a druga tego samego pragnie uniknąć. Konflikt dążenie – unikanie ma zatem obok interpretacji poznawczej (Carver, 2001), również interpretację dialogową.

Również mowa wewnętrzna zawiera kilka możliwości, od wspomnianego instruowania siebie, przez próbowanie w myślach różnych możliwości wypowiedzi przed wyobrażonym słuchaczem (ale też rozwiązań problemu czy ekspresji przeżyć), po wewnętrzną dialog prowadzony między częściami Ja (np. „dobre Ja” spiera się ze „złym Ja” w kwestii moralnej, albo „Ja aktywne” usiłuje przekonać do działania „Ja sceptyczne” lub „Ja nieśmiałe”).

Nie oznacza to oczywiście, że wszystkie (świadome) procesy psychiczne mają charakter dialogowy, ale że u niektórych lub wielu ludzi mogą taką postać przybierać. Niekiedy dokonuje się to w sposób spontaniczny, jak na przykład wówczas gdy pobudzeni interesującą dyskusją kontynuujemy w myślach wymianę argumentów albo rozemocjonowani konfliktem prowadzimy w myślach dalszą „wymianę ciosów”. Ale symulować relację społeczną można też w pełni świadomie i intencjonalnie, na przykład celem przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej lub egzaminu (por. Marková, 2003). Do dialogów wewnętrznych z wyobrażoną postacią silnie motywuje stan emocjonalny – tęsknota, zakochanie, żal po stracie. Można wreszcie kontaktować się w myślach z wybitnymi postaciami, twórcami kultury, czy osobistymi autorytetami: zadawać im pytania, prowadzić spory, podziwiać albo polemizować. Istnieje kilka rodzajów wewnętrznych dialogów, różni są ich (wyobrażeni) partnerzy i różne pełnią one funkcje (Puchalska-Wasył, 2006).

Przedstawione powyżej rozważania miały na celu ukazanie zakresu wewnętrznej aktywności dialogowej, na którą składa się prowadzenie w my-

ślach monologu, zmiana punktu widzenia i sam dialog, czy to będzie dialog między częściami Ja, czy też symulacja lub kontynuacja rozmowy z drugą osobą (Puchalska-Wasył, Chmielnicka-Kuter i Oleś, 2008). Wewnętrzna aktywność dialogowa, to: „zaangażowanie w dialogi z wyobrażonymi postaciami, kontynuowanie lub symulowanie w myślach dialogowych relacji społecznych oraz konfrontowanie punktów widzenia reprezentujących różne pozycje Ja, ważne dla osobistej lub społecznej tożsamości” (Oleś, 2009a, s. 40). Przyjmując założenie, iż 1) wewnętrzna aktywność dialogowa ma charakter względnie trwałej predyspozycji podmiotu (do prowadzenia dialogów wewnętrznych), 2) istnieją różnice indywidualne w tym zakresie, oraz 3) stopień zaangażowania i przejawy tego rodzaju aktywności są dostępne świadomości, skonstruowano kwestionariusz do pomiaru wewnętrznej aktywności dialogowej.

Celem tego artykułu jest przedstawienie syntezy dotychczasowych wyników empirycznych na temat korelatów wewnętrznej aktywności dialogowej. Pochodzą one głównie z badań zespołu oraz z szeregu prac dyplomowych wykonanych przez magistrantów w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej i w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II.

JAK MIERZYĆ WEWNĘTRZNĄ AKTYWNOŚĆ DIALOGOWĄ?

Skala Wewnętrznej Aktywności Dialogowej została skonstruowana metodą racjonalną (szczegółowy opis metody – Oleś, 2009). Składa się z 48 twierdzeń, w tym jedno buforowe. Poszczególne twierdzenia dotyczą rozmaitych aspektów wewnętrznych dialogów i monologów oraz zmian punktu widzenia. Badany odpowiada na pięciostopniowej skali zaznaczając w jakim stopniu zgadza się z treścią danego twierdzenia (od 1 – zdecydowanie się nie zgadzam, po 5 – zdecydowanie się zgadzam). Miarą nasilenia wewnętrznej aktywności dialogowej jest wynik ogólny, będący sumą uzyskanych punktów (1 twierdzenie wymaga odwrócenia skali). Rzetelność skali badana metodą zgodności wewnętrznej wynosi Cronbach $\alpha=.93$; a metodą test-retest w odstępie 2 miesięcy: $r_{tt}=.84$. Trafność SWAD sprawdzono na zasadzie korespondencji między wynikami w skali a nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej badanej innymi metodami. Po pierwsze chodziło o liczbę postaci i częstotliwość wewnętrznych dialogów badaną na podstawie odpowiedzi na pytanie, czy w siedmiu wskazanych sytuacjach badani prowadzą wewnętrzne dialogi,

a jeśli tak to z jakimi postaciami z listy *Personal Position Repertory* (Hermans, 2001) i z metody ankietowej Puchalskiej-Wasył (2006). Po drugie – o liczbę pozycji Ja oraz relacji między nimi, które badani znaczyli w kole reprezentującym ich Ja (dialogowe) (patrz: Kalinowska, 2008; Langner, 2008). Rezultaty w SWAD były zbieżne z obydwooma metodami zbierania danych o wewnętrznych dialogach, co potwierdza trafność skali, jeśli owe metody można potraktować jako niezależne kryteria wewnętrznej aktywności dialogowej (Oleś, 2009a). Ponadto wykazano – zgodnie z oczekiwaniami – wyższą aktywność dialogową u studentów kierunków artystycznych w porównaniu ze studentami kierunków społecznych i matematyczno-przyrodniczych (Płaza, 2008).

Oprócz wyniku ogólnego, oblicza się wyniki w 7 podskalach wyodrębnione na podstawie analizy skupień i badających różne aspekty wewnętrznej aktywności dialogowej:

Czysta aktywność dialogowa (AD; 6 twierdzeń, $\alpha=.76$) – spontaniczne prowadzenie wewnętrznych dialogów, myślenie i rozwiązywanie różnych spraw w formie dyskursywnej.

Dialogi tożsamościowe (DT; 6 twierdzeń; $\alpha=.82$) – wewnętrzne dialogi zmierzające do lepszego samopoznania i ustalenia Kim jestem? Co jest dla mnie ważne? Jaki jest sens mojego życia?

Dialogi wspierające (DW; 7 twierdzeń, $\alpha=.71$) – dialogi, które utwierdzają w posiadanych przekonaniach, dają oparcie lub poczucie zrozumienia ze strony wyobrazonego rozmówcy, zastępują realne rozmowy, lub polegają na dawaniu sobie instrukcji.

Dialogi ruminacyjne (DR; 9 twierdzeń, $\alpha=.69$) – dialogi wewnętrzne na tematy przykre, drażnienie w myślach trudnych tematów w formie dialogu, czemu towarzyszy poczucie znużenia i frustracji, a nawet rozbicia wewnętrznego.

Dialogi dysocjacyjne (DD; 5 twierdzeń, $\alpha=.75$) – dialogi między dwiema częściami samego siebie, rozgrywanie wewnętrznych konfliktów w formie dialogu.

Symulacja dialogów społecznych (SD; 7 twierdzeń, $\alpha=.71$) – prowadzenie w myślach dialogów będących kontynuacją rozmów lub ich wyobrażeniem, na przykład kłótni, dyskusji, wymiany myśli.

Przyjmowanie punktu widzenia (PW; 6 twierdzeń, $\alpha=.64$) – próby postawienia się w roli innej osoby albo kwestionowanie własnego zdania i próby oceny zdarzeń czy obiektywizowania problemów dzięki spojrzeniu na nie z nowej odmiennej perspektywy.

Korelacje podskal z wynikiem ogólnym wynoszą od .30 (DR) do .78 (DW; wszystkie $p<.001$), zaś interkorelacje między podskalami od $r=-.48$ (DR i DT; $p<.001$), po $r=.69$ (DT i AD; $p<.001$). Rzetelność większości podskal mieści się w akceptowalnych granicach: zgodność wewnątrzna od .64 (PW) do .82 (DT), a stałość od .69 (DD) do .81 (AD). Trafność podskal częściowo potwierdzono korelując je z funkcjami, jakie pełnią dialogi wewnętrzne (Dras, 2008). Jednak trafność zbieżna i różnicowa podskal wymaga dalszych badań. Przedstawione dalej rezultaty mogą stanowić krok w tym kierunku.

Normy w skali stenowej dla studentów, oddzielnie kobiet i mężczyzn, opracowały Klaudia Chorąży (2008) i Karolina Płaza (2008).

ZAKRES BADANYCH ZMIENNYCH

Badania korelatów wewnętrznej aktywności dialogowej dotyczą całego szeregu zmiennych, rezultatów jest już dość dużo, stąd w syntetycznej formie zaprezentowane zostaną najważniejsze i najlepiej potwierdzone. Ponieważ wyniki pochodzą z wielu szczegółowych projektów badawczych mogą sprawiać wrażenie, iż nie składają się w spójną całość. Tak może być zwłaszcza w sytuacji drażenia nowego tematu, gdy pytania motywowane ciekawością poznawczą wyprzedzają (siłą rzeczy) myśl zmierzającą do tworzenia zintegrowanego modelu lub teorii sytuującej wewnętrzną aktywność dialogową w ściśle określonym i wewnętrznie spójnym kontekście zmiennych.

Odnosząc charakter zmiennej do znanego modelu osobowości Roberta McCrae'a i Paula Costy (1999) albo też Dana McAdamsa i Jenifer Pals (2006) można i należy umieścić ją wśród charakterystycznych przystosowań. Można badać zatem jej potencjalną korespondencję z cechami osobowości (podstawowe tendencje) oraz z innymi charakterystycznymi przystosowaniami. Dlatego też zaplanowano sprawdzenie, czy nasilenie wewnętrznej aktywności dialogowej koresponduje z cechami osobowości według modelu Hansa Eysencka, cechami temperamentu według Bussa i Plomina oraz z cechami osobowości według pięcioczynnikowego modelu osobowości, tak zwaną „Wielką Piątką”. W przy-

padku trzech cech osobowości oczekiwano ujemnej korelacji z ekstrawersją i dodatniej korelacji z neurotycznością (H1). Cechy temperamentu – jak postulowano – miały korelować: Niezadowolone i Strach – dodatnio, a Aktywność i Towarzyskość – ujemnie (H2). W odniesieniu do Wielkiej Piątki oczekiwano dodatniej korelacji z otwartością na doświadczenie i z neurotycznością oraz ujemnej korelacji z ekstrawersją (H3). Hipotezy podyktowane były tym, iż skłonność do prowadzenia w myślach dialogów: 1) może być pochodną większej aktywności kory mózgowej co jest charakterystyczne dla introwersji (stąd postulowana ujemna korelacja z ekstrawersją), 2) może wynikać z prób rozwiązywania lub przeżywania emocjonalnych problemów, co jest typowe dla neurotyczności i pochodnych wobec niej negatywnych stanów emocjonalnych; 3) może do pewnego stopnia zastępować aktywność interpersonalną i społeczną, 4) może mieć związek z poszukiwaniem nowych odmiennych sposobów patrzenia na świat i wartościowania zdarzeń dzięki symulowaniu punktu widzenia „kogoś obcego”, co wiąże się z otwartością.

W zakresie charakterystycznych przystosowań wzięto pod uwagę takie zmienne jak cechy afektywne według koncepcji Spielbergera, emocje pozytywne i negatywne według koncepcji Tellegena, styl przywiązania oraz właściwości i umiejętności psychospołeczne: uważność i empatia. Hipotezy sformułowane w odniesieniu do charakterystycznych przystosowań były następujące.

Zgodnie z oczekiwanym powiązaniem wewnętrznej aktywności dialogowej z neurotycznością i otwartością na doświadczenie, postulowano związek wewnętrznej aktywności dialogowej z nasileniem lęku i ciekawości – korelacje dodatnie (H4) oraz z emocjami pozytywnymi (H5).

W odniesieniu do stylu przywiązania oczekiwano, że wewnętrzna aktywność dialogowa może korespondować ze stylami przywiązania nasyconymi lękiem (H6), ponieważ stany niedoboru kontaktu z drugą osobą mogą motywować ją do zastępowania faktycznego dialogu, aktywnością wyobrażeniową.

Oczekiwano również, że nasilenie wewnętrznej aktywności dialogowej koresponduje z empatią jako umiejętnością psychospołeczną (H7) i z uważnością, jako właściwością funkcjonowania mentalnego (H8). Związek z empatią wydaje się prosty: zdolność wczuwania się w stany innych ludzi zakłada umiejętność postawienia się w ich położeniu i przyjęcie ich punktu widzenia. Natomiast uważność rozumiana jako otwarta receptywna świadomość tu i teraz, wiąże się ze spostrzeganiem zmian

zachodzących w otoczeniu i w samym podmiocie, zatem sugeruje introspekcyjną dostępność wewnętrznej aktywności dialogowej.

W grupie kobiet postanowiono sprawdzić współzależności między sposobem przechodzenia przełomu „połowy życia” a wewnętrzną aktywnością dialogową, oczekując, iż koreluje ona dodatnio z nasileniem skłonności do dokonywania bilansu życia (H9). Bilans polegający na ważeniu osiągnięć i porażek, zysków i strat, konfrontowanie obecnego stanu z ideałami i marzeniami z przeszłości, pociąga za sobą zmiany punktu widzenia, stąd oczekiwanie takiego związku.

W zakresie koncepcji siebie (trzeci rodzaj zmiennych osobowościowych) brano pod uwagę samowiedzę – zwłaszcza jej klarowność i samoocenę. W stosunku do samooceny oczekiwano korelacji ujemnej (H10), w związku z przekonaniem, że wewnętrzna aktywność dialogowa, jeśli ma służyć testowaniu potencjalnych interakcji oraz ma stanowić formę kontynuowania kontaktu, to znacznie częściej będzie miała miejsce u osób, które mają niezbyt wysoką samoocenę, niż u osób z wysoką samooceną – te bowiem rzadko mają wątpliwości, jak się zachować oraz częściej domykają relacje społeczne. Również w odniesieniu do klarowności samowiedzy oczekiwano korelacji ujemnej (H11), ponieważ dialogi wewnętrzne raczej służą wzbogacaniu i „rozwichrzeniu” samowiedzy, niż ją porządkują i klaryfikują.

Ponadto sprawdzano, czy osoby o różnym nasileniu wewnętrznej aktywności dialogowej stosują do opisu siebie odmienne konstelacje przymiotników wybieranych z listy przymiotnikowej ACL (*Adjective Check List*), nie stawiano natomiast hipotez na temat powiązań badanej zmiennej z charakterystykami osobowości i koncepcji siebie mierzonymi tą metodą, z uwagi na fakt, iż skale ACL wymagają sprawdzenia w Polsce oraz z uwagi na niepewną podstawę takich przewidywań.

METODY

W opisywanych projektach stosowano Skalę Wewnętrznej Aktywności Dialogowej oraz szereg innych kwestionariuszy:

Inwentarz Eysencka EPQ-R, składający się ze 100 twierdzeń i służący do pomiaru E – ekstrawersji, N – neurotyzmu i P – psychotyzmu, metoda zawiera też skalę K – kłamstwa. Kwestionariusz ma sprawdzoną wartość psychometryczną i opracowaną polską adaptację (Brzozowski i Drwał, 1995).

Kwestionariusz Temperamentu EAS Bussa i Plomina, składa się z 20 twierdzeń i zawiera skale: N

– Niezadowolenie, S – Strach, Z – Złość, A – Aktywność i T – Towarzyskość. Polską adaptację przeprowadził W. Oniszczenko (1997). Kwestionariusz ma sprawdzoną trafność i rzetelność.

Inwentarz Osobowości NEO-PI-R McCrae’a i Costy, zawiera 240 twierdzeń zgrupowanych w pięciu skalach głównych (N – neurotyczność, E – ekstrawertyczność, O – otwartość, U – ugodowość i S – sumienność) i 30 skalach szczegółowych, po sześć na każdy z wymiarów. Metoda posiada odpowiednią wartość psychometryczną, istnieje polskie wydanie metody (Siuta, 2005).

Inwentarz Spielbergera do badania cech afektywnych (TPI – *Trait Personality Inventory*), to krótki kwestionariusz zawierający 40 twierdzeń, skonstruowany na bazie koncepcji wyuczonych cech, to jest utrwalonej dyspozycji do emocjonalnego reagowania. Metoda zawiera 4 skale do badania lęku, ciekawości, złości i depresji. Zastosowano ją w tłumaczeniu Kazimierza Wrześniewskiego i Piotra Olesia. Wersja oryginalna charakteryzuje się dobrymi wskaźnikami psychometrycznymi (Spielberger i Reheiser, 2003).

Skala PANAS (*Positive and Negative Affect Schedule*), to lista 20 określeń, które opisują pozytywne (PA) i negatywne (NA) emocje i odczucia. Przy każdym twierdzeniu badany zaznacza, jak zazwyczaj się czuje (cecha), posługując się 5-stopniową skalą. Wysoki wynik w PA wskazuje na energię, koncentrację, uczucie przyjemności, a niski na smutek; wysoki wynik w NA świadczy o rozpaczy i nieprzyjemnych odczuciach, a niski o spokoju i pogodzie ducha. W badaniach posłużono się tłumaczeniem skali Małgorzaty Sobol-Kwapińskiej. Wewnętrzna zgodność oryginalnej wersji wynosi Cronbach $\alpha=.87$ dla PA i $\alpha=.88$ dla NA (Watson, Clark i Tellegen, 1988).

Kwestionariusz Stylów Przywiązania – *The Experiences in Close Relationships – Revised* (ECR-R) *Questionnaire* (Fraley, Waller i Brennan, 2000) – opiera się na teorii J. Bowlby’ego (2007) i służy do diagnozowania dominującego stylu przywiązania: lękowy, unikowy albo bezpieczny. Metoda składa się z 36 twierdzeń, ma 7-stopniową skalę odpowiedzi. Wyniki oblicza się w dwu skalach: styl unikowy i styl lękowy, odznaczają się one wysoką rzetelnością (α Cronbach po .96 dla każdej ze skal). Jest też możliwość obliczenia wyniku w stylu bezpiecznym (wynik maksymalny minus suma wyników w dwu istniejących skalach). W badaniu posłużono się roboczą wersją tłumaczenia metody (Buszek, 2008).

Skala Samooceny (SES), Rosenberga, to prosty kwestionariusz składający się 10 twierdzeń i słu-

zący do badania jawnej samooceny. Wynik ogólny jest sumą punktów uzyskanych za wszystkie odpowiedzi. Metoda posiada sprawdzoną rzetelność i trafność, ma polskie wydanie (Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek i Łaguna, 2008).

Skala Klarowności Koncepcji Siebie (SCC – *The Self-Concept Clarity Scale*) składa się z 12 twierdzeń i służy do badania klarowności koncepcji siebie. Badany na każde twierdzenie odpowiada na pięciostopniowej skali, a wynik ogólny jest sumą uzyskanych punktów. W badaniach zastosowano tłumaczenie skali Piotra Olesia i Tomasza Jankowskiego. Wewnętrzna zgodność skali wynosi Cronbach $\alpha=.86$ (Campbell i in., 1996).

Zastosowano również Listę Przymiotników ACL Gougha i Heilbruna (1983) w tłumaczeniu Płużek i Drwala. Lista składa się z 300 określeń stosowanych do samoopisu lub charakterystyki drugiego człowieka. Za pomocą metody empirycznej i racjonalnej autorzy wyodrębnili 37 skal służących do opisu różnych aspektów koncepcji siebie, potrzeb i osobowości (Juros i Oleś, 1993).

Kwestionariusz Uważności (*Mindful Attention/Awareness Scale* – MAAS), służy do badania dyspozycji do utrzymywania w codziennym życiu stanu receptywnej, otwartej i skoncentrowanej na teraźniejszości uwagi (Brown i Ryan, 2003). Składa się z 15 twierdzeń. Metoda posiada tłumaczenie T. Jankowskiego (2008), jej rzetelność wynosi: Cronbach $\alpha=.82$.

Indeks reaktywności interpersonalnej (*Interpersonal Reactivity Index* – IRI), to wielowymiarowe narzędzie badające zdolność do empatii (Davis, 1980). Metoda zawiera 28 twierdzeń i składa się z czterech podskal do badania fantazji, empatycznej troski, przyjmowania perspektywy innych ludzi i osobistej przykrości w związku z cierpieniem innych. Metodę tłumaczyła na język polski Jolanta Kubiak. Rzetelność narzędzia wynosi, Cronbach $\alpha=.80$ dla wyniku ogólnego, a dla podskal: Fantazja, $\alpha=.73$; Empatyczna troska, $\alpha=.70$; Przyjmowanie perspektywy, $\alpha=.78$; Osobista przykrość, $\alpha=.68$.

WYNIKI

WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA A CECHY OSOBOWOŚCI

Badanie współzależności między cechami w ujęciu Eysencka (EPQ-R) oraz Wielką Piątką (NEO-PI-R) a nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej (SWAD) przeprowadzono wśród studentów i dorosłych w średnim wieku. Marcin Wróbel (2009) w badaniach $N=122$ studentów, w tym 62 kobiety i 60 mężczyzn (średni wiek $M=21.0$, $SD=1.5$) poszukiwał współzależności między cechami osobowości według Eysencka a wewnętrzną aktywnością dialogową (Tabela 1).

Badanie ujawnia powiązanie wewnętrznej aktywności dialogowej z neurotyzmem, niezbyt mocne ale znaczące. Każdy rodzaj aktywności dialogowej koreluje dodatnio z tym wymiarem osobowości, przy czym najsilniej koresponduje z tą cechą nasilenie dialogów ruminacyjnych (DR). Można też dostrzec śladowe korelacje ujemne między ekstrawersją a niektórymi aspektami wewnętrznej aktywności dialogowej. W sumie, im wyższy poziom neurotyzmu, tym większe zaangażowanie w wewnętrzną aktywność dialogową. Tym samym hipoteza została potwierdzona połowicznie.

Sprawdzenie korelatów wewnętrznej aktywności dialogowej w zakresie cech temperamentu badanych skalą EAS Bussa i Plomina przeprowadzono wśród studentów, $N=120$ (po 60 kobiet i mężczyzn; średnia wieku $M=21.41$, $SD=1.36$) (Kubala, 2009). Wyniki przedstawiono w Tabeli 2.

Zwracają uwagę korelacje wewnętrznej aktywności dialogowej: dodatnie z niezadowolaniem i strachem oraz ujemne z aktywnością i towarzyskością jako wymiarami temperamentu. Zaznaczają się one szczególnie wyraźne z jednym z typów dialogów, z nasileniem dialogów ruminacyjnych.

Współzależności między cechami składającymi się na Wielką Piątkę a nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej sprawdzono w badaniach zespo-

Tabela 1

Cechy osobowości mierzone Inwentarzem EPQ-R a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
N	.39***	.27**	.25**	.28**	.43***	.33***	.22*	.26*
E	-.15	-.24**	-.04	-.16	-.19	-.04	-.14	-.12
P	.12	.02	.08	.06	.18	.10	.05	.11
K	-.05	-.09	-.08	-.11	-.02	.06	-.21	.04

*** $p<.001$; ** $p<.01$; * $p<.05$

Tabela 2

Cechy temperamentu mierzone Kwestionariuszem EAS a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
N	.44***	.33***	.26**	.42***	.56***	.30**	.30**	.19*
S	.30**	.25**	.13	.22*	.41***	.19*	.20*	.17
Z	.19*	.16	.07	.16	.22*	.10	.22*	.06
A	-.30**	-.23*	-.19*	-.18	-.33**	-.22*	-.29**	-.17
T	-.22*	-.17	-.19*	-.27**	-.25**	-.10	-.13	-.04

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

wych (Sebastian Sadowski, Anna Batory) w grupie $N=98$ studentów (83 kobiety i 15 mężczyzn) (średni wiek, $M=21.1$, $SD=1.1$) oraz w badaniach Iwony Kalinowskiej (2008), które obejmowały 60 osób (po 30 kobiet i mężczyzn) z wykształceniem wyższym, w wieku 25–35 lat ($M=29.7$, $SD=3.0$). Wyniki przedstawione są w Tabeli 3.

Przedstawione dane sugerują klarowny wzorzec powiązań: dialogowość istotnie koresponduje z otwartością na doświadczenie (za wyjątkiem dialogów ruminacyjnych, DR) i z neurotycznością (w tym wypadku właśnie dialogi ruminacyjne, DR i dysocjacyjne, DD szczególnie istotnie korelują z neurotycznością). Trzeba dodać, że w innych badaniach, Wiesław Talik, posługując się Inwentarzem NEO-FFI uzyskał odmienny rezultat (w dwu grupach: studentów i uczniów w wieku 16–18 lat), mianowicie istotną korelację między neurotycznością a wewnętrzną aktywnością dialogową

przy braku korelacji z otwartością. Ogólnie wyniki mogą sugerować istnienie dwu wzorców powiązań między analizowanymi zmiennymi a zarazem dwa oblicza dialogowości: wyrażające twórczą otwartość i gotowość asymilowania nowych idei (oraz dyskusji z nimi) i koncentrację na treści doświadczeń interpersonalnych związaną z nadwrażliwością emocjonalną. Istotne korelacje między składnikami cech z NEO-PI-R a SWAD podane są w aneksie (Tabela 9).

WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA A CECHY AFEKTYWNE

Właściwości afektywne badano na dwa sposoby: Kwestionariuszem TPI Spielberga i metodą PANAS. W badaniu, które przeprowadził Wiesław Talik, uczestniczyło 61 studentów (33 kobiety i 28 mężczyzn; $M=22.8$, $SD=.6$) (Tabela 4).

Tabela 3

Cechy osobowości mierzone Inwentarzem NEO-PI-R a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje

Zmienna		SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
N	Z	.34***	.32***	.26**	.21*	.37***	.32***	.17	.21*
	IK	.36**	.32*	.18	.30*	.44***	.43***	.27*	.24
E	Z	.15	.14	.04	.15	.00	.22*	.08	.24*
	IK	.01	.08	.07	.07	-.07	-.02	-.07	.04
O	Z	.27**	.16	.27**	.12	.07	.34***	.28**	.25*
	IK	.54***	.62***	.57***	.58***	.16	.33**	.44***	.54***
U	Z	.13	-.06	.23*	.06	.16	.16	.14	.03
	IK	.06	.08	.17	.12	.03	.07	.00	-.07
S	Z	-.09	-.24*	-.05	.00	-.07	-.13	.04	-.04
	IK	-.16	-.15	-.05	-.07	-.24	-.12	-.03	-.17

N – neurotyczność, E – ekstrawersyjność, O – otwartość, U – ugodowość i S – sumienność, Z – wyniki zespołu S. Sadowski, A. Batory; IK – wyniki I. Kalinowskiej

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabela 4
Cechy afektywne a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
PANAS								
Poz. afekt	-.23	-.16	-.25*	-.14	-.29*	-.21	-.09	-.16
Neg. afekt	.14	.05	.16	.05	.20	.07	.11	.15
TPI:								
Lęk	.27*	.18	.28*	.18	.30*	.26*	.10	.21
Ciekawość	-.28**	-.16	-.24	-.30*	-.22	-.22	-.19	-.20
Złość	-.02	-.07	.01	-.11	.09	-.03	.07	-.10
Depresja	.33**	.17	.35**	.25*	.34**	.30*	.18	.25*

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Związki dialogowości z cechami afektywnymi są słabe, jednak ich ogólna wymowa pozwala sądzić, że to raczej negatywne a nie pozytywne emocje, mogą stanowić podłoże lub tworzyć sprzyjający klimat dla wewnętrznej aktywności dialogowej.

WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA A STYL PRZYWIĄZANIA

Badania dotyczące powiązań między stylem przywiązania ujawniającym się w wieku dorosłym a nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej przeprowadziła Monika Buszek (2008) w grupie 150 studentów (po 75 kobiet i mężczyzn; średnia wieku $M=21.8$, $SD=1.76$) (Tabela 5).

Powiązania wewnętrznej aktywności dialogowej ze stylami przywiązania jest wyraźne, jednak znacznie bardziej złożone, niż to postulowano w hipotezie. Styl unikowy koreluje z ogólnym nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej ujemnie, a styl lękowy – dodatnio. Specyfikę tych powiązań ujawnia analiza korelacji stylu przywiązania z podskalami SWAD. Ze stylem bezpiecznym koreluje dodatnio nasilenie dialogów tożsamościowych (DT), czysta aktywność dialogowa (AD) i dialogi wspierające

(DW), natomiast ujemnie dialogi ruminacyjne (DR) i symulacja dialogów społecznych (SD) (interpretacja korelacji istotnych przy $p < .001$). Oznacza to, że poczucie bezpieczeństwa, pewności i stabilności więzi łączących osoby badane z bliskimi im ludźmi współwystępuje z tendencją do tworzenia tożsamości na zasadzie wewnętrznych dialogów oraz częstego stosowania tychże w różnych sytuacjach sprzyjających samopoznaniu i rozumieniu innych, współwystępuje również z tendencją do nieużywania dialogów ruminacyjnych czy symulowania zdania innych ludzi. Style unikowy i lękowy ujawniają dwa wzorce powiązań. Z przywiązaniem typu lękowego wyraźnie łączy się skłonność do symulowania dialogów społecznych (SD) prowadzenia dialogów ruminacyjnych (DR) i wspierających (DW) oraz unikania dialogów tożsamościowych (DT). Wewnętrzna aktywność dialogowa osób o lękowym typie przywiązania – niepewnych uczuć partnera i obawiających się okazywać własne uczucia – zdaje się pełnić rolę paliatywną (Buszek, 2008; por. Oleś, 2009b). Z przywiązaniem typu unikowego łączy się skłonność do unikania dialogów wspierających (DW), tożsamościowych (DT), zmiany punktu widzenia (PW) i symulowania dialogów społecznych

Tabela 5
Style przywiązania a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje dla grupy $N = 150$ osób

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
S. unikowy	-.44***	-.31***	-.45***	-.67***	.34***	.01	-.32***	-.42***
S. lękowy	.39***	-.31***	-.29**	.34***	.53***	-.02	.79***	.12
S. bezpieczny	.06	.54***	.64***	.30***	-.75***	.01	-.39***	.27**

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

(SD), natomiast skłonność do prowadzenia dialogów ruminacyjnych (DR). Oznacza to, że z obawą przed zależnością i zbytnią bliskością z partnerem łączy się ogólnie obniżona aktywność dialogowa, za wyjątkiem skłonności do przywoływania w myślach przykrych treści.

WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA A UWAŻNOŚĆ I EMPATIA

Tomasz Jankowski zajmował się powiązaniem wewnętrznej aktywności dialogowej z odniesieniem do otoczenia. Sprawdzał uważność jako właściwość mentalnego funkcjonowania człowieka oraz empatię jako umiejętność psychospołeczną. Przebadł 89 studentów, w tym 72 kobiety i 17 mężczyzn (średni wiek badanych, $M=21.8$, $SD=2.2$). Wyniki zawiera Tabela 6.

Związek wewnętrznej aktywności dialogowej z uważnością okazał się odwrotny w stosunku do oczekiwanego, zmienne są skorelowane ujemnie: im bardziej osoba pochłonięta jest dialogami wewnętrznymi, tym mniej uważna w odniesieniu do świata. Zjawisko to daje się wyjaśnić specyfiką procesów uwagi. Uważność implikuje wrażliwość na to co się dzieje, chłonięcie bodźców z otoczenia, dostrzeganie niuansów i zmian, jednym słowem ozna-

stał potwierdzony, choć, podobnie jak w przypadku uważności jest on dość słaby (niewiele ponad 10% wspólnej wariancji). W zakresie zmiennych mierzonych przez skale szczegółowe zwraca uwagę fakt, iż posługiwanie się wyobraźnią celem wczucia się w stan drugiego człowieka (fantazja), koresponduje z aktywnością dialogową (wynik ogólny oraz AD, DD, DW, PW). Istnieją też zauważalne związki między przyjmowaniem perspektywy a dialogami tożsamościowymi (DT) oraz osobistą przykrością (w związku z cierpieniem drugiego człowieka) a dialogami ruminacyjnymi (DR) – co pośrednio potwierdza trafność tej skali.

WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA A MIARY PRZEŁOMU POŁOWY ŻYCIA

Badania dotyczące powiązań wewnętrznej aktywności dialogowej ze sposobem przechodzenia przemian „połowy życia” przez kobiety prowadziły w porównywalnych grupach kobiet w wieku 35–45 lat, Jolanta Parzych (2008), Joanna Dras (2008) i Krystyna Sosnowska (2008). Uzyskane wyniki dają dość spójny obraz wzajemnych powiązań (Tabela 7).

Wszystkie trzy badania ujawniają umiarkowany ale bardzo istotny związek między nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej a bilansem po-

Tabela 6

Uważność i empatia a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje dla grupy N = 89 osób

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
Uważność	-.36***	-.27*	-.22*	-.27**	-.40***	-.31**	-.21*	-.20
Empatia	.33***	.29**	.24*	.33***	.19	.27**	.20	.26*
Fantazja	.39***	.46***	.22*	.40***	.14	.41***	.17	.34***
Emp. troska	.05	.05	.05	.08	-.03	.00	.10	-.01
Perspektywa	.26*	.18	.34***	.31**	.00	.08	.18	.31**
Osob. przykrość	.12	.03	.00	.02	.34***	.18	.09	.01

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

cza otwartą receptywną świadomość skierowaną na tu i teraz – pełne „bycie w świecie”. Tymczasem wewnętrzna aktywność dialogowa, to jednak aktywność myślowa, która może stępiać wrażliwość na to, co dzieje się wokół. Może mieć więcej wspólnego z fantazją i wyobraźnią niż uczestniczeniem w realnym świecie, co pośrednio potwierdzają jej związki ze składowymi empatii. Ogólnie związek wewnętrznej aktywności dialogowej z empatią zo-

łowy życia u kobiet. Wewnętrzna aktywność dialogowa wykazuje związek również ze świadomością negatywnych zmian łączących się z pierwszymi symptomami starzenia się i utratą poczucia młodości, związek ten jest wyraźny zwłaszcza jeśli chodzi o dialogi ruminacyjne (DR). Można sądzić, że dialogowość wewnętrzna sprzyja procesom bilansowania i pogłębia negatywne doznania związane z utratą młodości u kobiet w wieku 35–45 lat (i na

Tabela 7

Miary przełomu połowy życia a wewnętrzna aktywność dialogowa – korelacje dla kobiet

Zmienna		SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
BZ	JP	.56***	.49***	.41**	.57***	.51***	.40**	.37**	.43**
	JD	.59***	.36**	.36**	.43**	.62***	.43**	.35*	.32*
	KS	.44***	.29*	.36**	.33*	.59***	.54***	.07	.37**
DO	JP	-.14	-.22	-.02	-.18	-.21	-.19	-.04	.14
	JD	.00	-.12	.24	.09	-.07	-.05	.01	.01
	KS	.07	.02	.01	.11	.03	-.02	-.03	.27*
SZ	JP	.46***	.34*	.27	.45**	.50***	.30*	.41**	.32*
	JD	.48***	.22	.23	.36**	.56***	.36**	.28*	.32*
	KS	.33*	.22	.26	.26	.53***	.40**	-.04	.27*
DE	JP	.34*	.34*	.32*	.31*	.22	.42**	.03	.31*
	JD	.25	.07	.11	.19	.28*	.22	.11	.32
	KS	.27*	.22	.27*	.19	.40**	.50***	-.15	.23
SA	JP	.18	.13	.06	.13	.28*	.17	.09	.20
	JD	.21	.13	.15	.10	.33*	.22	-.08	.17
	KS	.09	.02	.01	.12	.17	.17	-.20	.29*

BŻ – Skala bilansu życia, DO – skala dojrzałości, SZ – skala świadomości negatywnych zmian, DE – skala depresji, SA – skala poczucia samorealizacji.

JP – wyniki Jolanty Parzych (2008), $N=50$ kobiet w wieku 35–45 lat ($M=40.0$, $SD=3.03$);

JD – wyniki Joanny Dras (2008), $N=52$ kobiety w wieku 35–45 lat ($M=39.5$, $SD=3.33$).

KS – wyniki Krystyny Sosnowskiej (2008), $N=59$ kobiet w wieku 35–45 lat ($M=39.9$, $SD=3.10$).

*** $p<.001$; ** $p<.01$; * $p<.05$.

odwrot: bilansowanie i koncentracja na negatywnych stronach wchodzenia w wiek średni wzmacnia wewnętrzną aktywność dialogową (Dras, 2008; Parzych, 2008; Sosnowska, 2008). Trzeba też brać pod uwagę, że obydwa rodzaje zjawisk mogą mieć wspólną przyczynę, tkwiącą na przykład w poziomie neurotyczności i otwartości.

WEWNĘTRZNA AKTYWNOŚĆ DIALOGOWA A KONCEPCJA SIEBIE

Badania dotyczące współzależności między samooceną a wewnętrzną aktywnością dialogową przeprowadził Wiesław Talik, który przebadiał 61 stu-

dentów, w tym 33 kobiety i 28 mężczyzn ($M=22.8$, $SD=.6$), metodami SWAD, SES (samoocena) i SCC (klarowność) (Tabela 8).

Związki między samooceną a klarownością koncepcji siebie a nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej są słabe, ale układają się według logicznego wzorca, wszystkie korelacje są ujemne. Świadczy to o słabej tendencji w rodzaju: im wyższa samoocena i im bardziej klarowna samowiedza (zmienne te są skorelowane), tym mniejsza skłonność do angażowania się w wewnętrzne dialogi.

Badanie współzależności między Skalą Wewnętrznej Aktywności Dialogowej a skalami Testu Przymiotnikowego ACL Gougha i Heilbruna, przeprowa-

Tabela 8

Klarowność samowiedzy i samoocena a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
Klarowność	-.37**	-.24	-.35**	-.26*	-.34**	-.38**	-.13	-.36**
Samoocena	-.32*	-.21	-.30	-.21	-.32*	-.22	-.23	-.31

** $p<.01$; * $p<.05$

dzone na dwóch 150-osobowych próbkach studentów nie przyniosło powtarzalnych rezultatów. Wystąpiły wprawdzie pojedyncze istotne współzależności między poszczególnymi skalami, jednak po pierwsze korelacje były niskie (poniżej .33), po drugie każde badanie ujawniało odmienne współzależności (Choraży, 2008; Zasadni, 2008). Analizy wybieranych przymiotników też nie okazały się konkluzywne.

DYSKUSJA

Badania wewnętrznej aktywności dialogowej, a zwłaszcza jej korelatów, to temat względnie nowy. Wpisuje się jednak w szerszy nurt badań nad złożonością Ja, które nie tylko na gruncie koncepcji dialogowej (Hermans, 2003, 2008), ale przede wszystkim według ujęć poznawczych traktowane jest jako niemonolityczne, ale wieloaspektowe, modułowe oraz mniej lub bardziej spójne (Rosenberg, 1997; Rowan i Cooper, 2008; Tesser, Felson i Suls, 2004). W tym kontekście dialogowość Ja wydaje się prostą konsekwencją złożoności Ja. Skoro odrębne porcje samowiedzy zorganizowane są w poszczególne koncepcje siebie, to nic nie stoi na przeszkodzie, by intencjonalny podmiot przyjmował którąś z nich jako punkt widzenia (w danej chwili), jak również konfrontował je ze sobą (por. Stemplewska-Żakowicz, Walecka i Gabińska, 2006). Jednocześnie dialogowość implikuje przyjmowanie punktu widzenia innej osoby, co ujawnia społeczny charakter Ja (Marková, 2003). Dialogowość Ja, znajdująca silne ugruntowanie w społecznym rozwoju osobowości, to jedna z właściwości człowieka, konstytuująca świadomość refleksyjną (Oleś, 2009b). Na podstawie założeń o racjonalności i poznawalności, uznanymi za właściwości natury ludzkiej, człowiek ma możliwość zdystansowania się wobec siebie i uczynienia przedmiotem samoobserwacji posiadanych przez siebie właściwości (McCrae i Costa, 1999). Stąd nasilenie wewnętrznej aktywności dialogowej może stanowić przedmiot badań, w tym kwestionariuszowych.

Nie zmienia to jednak faktu, iż badanie takie może być narażone na poważne błędy lub pułapki. Czy człowiek jest świadom dialogowych procesów zachodzących w jego umyśle, i czy może trafnie zdawać z nich sprawę odpowiadając na pytania testowe? Twierdząca odpowiedź na to pytanie, wynikająca z fenomenologicznych analiz wewnętrznej aktywności dialogowej (Oleś, 2005; Puchalska-Wasył, 2006; Oleś i Chmielnicka-Kuter, w druku; Puchalska-Wasył, Chmielnicka-Kuter i Oleś, 2008; Raggatt, 2000), stanowiła podstawę konstrukcji Skali Wewnętrznej Aktywności Dialogowej. Czy

jednak rezultaty uzyskiwane w drodze badań kwestionariuszowych nie są obarczone błędem? W świetle przeprowadzonych badań, trudno to dokładnie ocenić, jednak brak związku między wynikami w SWAD i w skali służącej do badania świadomych i nieświadomych zafalszowań odpowiedzi kwestionariuszach, świadczy na korzyść rzetelności uzyskanych rezultatów (patrz brak istotnych korelacji ze skalą Kłamstwa z EPQ-R).

Co wynika z prób uogólnień rezultatów? Przede wszystkim nie wszystkie hipotezy udało się potwierdzić. Dialogowość nie ma istotnego związku z wymiarem ekstrawersji, ma natomiast z neurotycznością i emocjonalnością a zwłaszcza takimi jej składnikami jak niezadowolenie i strach. Wrażliwość emocjonalna, uwarunkowana słabszym autonomicznym układem nerwowym, zdaje się leżeć u podłoża dialogowości. Natomiast wysoka stabilność i zrównoważenie emocjonalne, a także aktywność i towarzyskość mogą stanowić jej ograniczenie. Warto dodać, że wewnętrzna aktywność dialogowa koresponduje również z nieśmiałością ($r=.34, p<.001$), badaną skalą Cheeka i Bussa, czyli może do pewnego stopnia kompensować ograniczony kontakt interpersonalny (Kubala, 2009).

Jednym z czynników wyznaczających klimat wewnętrznych dialogów zdaje się być niepokój. Potwierdziła się dodatnia korelacja między nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej a otwartością na doświadczenie. Wcześniejsze badania prowadzone metodami ankietowymi i kwestionariuszem NEO-PI-R również wykazały związek wewnętrznej aktywności dialogowej z otwartością na doświadczenie (Puchalska-Wasył, 2006; Puchalska-Wasył, Chmielnicka-Kuter i Oleś, 2008).

Dalsze korelaty pokazują raczej koszty wewnętrznej aktywności dialogowej niż korzyści, jakie z niej mogą płynąć. Nie uzyskano dodatniej korelacji dialogowości z ciekawością jako cechą, a słabe korelacje dodatnie z lękiem, czy depresją wymagają dalszych potwierdzeń. Znamienny jest jednak fakt, że nasilenie dialogowości nie koresponduje z uczuciami pozytywnymi.

Hipoteza dotycząca związku dialogowości ze stylami przywiązania nasyconymi lękiem okazała się zbyt prosta. Wewnętrzna aktywność dialogowa ma pozytywny związek z przywiązaniem lękowym, a negatywny z unikowym. Oznacza to, że niepewność i obawy w kontaktach z ludźmi sprzyjają prowadzeniu w myślach dialogów wewnętrznych, jednak tylko określonego rodzaju: dialogowe ruminacje oraz próby odtworzenia tego, co myślą inni ludzie – chodzi zapewne o obawy przed opinią otoczenia.

Natomiast ambiwalencja w kontaktach nie służy dialogowości (poza ruminacją), zwłaszcza prowadzeniu dialogów wspierających, czy przyjmowaniu punktu widzenia.

Empatia, zgodnie z przewidywaniem, koresponduje z dialogowością, co wskazuje na jeden z mechanizmów empatii: traktowanie drugiego człowieka jako partnera wewnętrznego dialogu oraz zdolność przyjmowania jego punktu widzenia. Natomiast uważność, niezgodnie z przewidywaniem, koreluje ujemnie z dialogowością. Uważność, jako otwartość spostrzeżeniowo-mentalna wobec otoczenia, łączy się z redukcją wewnętrznych dialogów; dialogowość może ograniczać uważność.

Interesujące są również potwierdzone związki dialogowości z bilansowaniem „połowy życia” wraz ze świadomością negatywnych zmian związanych z utratą młodości (u kobiet). Można zaryzykować hipotezę, iż kryzysy rozwojowe dotyczące tożsamości, bilansu życia, rozczarowań, mogą predysponować do większej aktywności dialogowej, i odwrotnie: dialogowość może stanowić predyspozycję do intensywniejszego doświadczania kryzysu.

Zadziwiające są nikłe, wręcz śladowe związki dialogowości z miarami Ja. Teoretycznie właśnie one powinny być najsilniejsze, gdyż pochodzą z tej samej domeny osobowości – a jednak tak nie jest. Dlaczego silniejsze są powiązania z cechami i niektórymi przejawami charakterystycznych przystosowań, a nie z samooceną, samowiedzą, czy innymi zmiennymi opisującymi Ja? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Po pierwsze – jak głosi teoria dialogowego Ja – wewnętrzne monologi, dialogi i zmiany punktu widzenia, to pewne procesy oddające specyfikę społecznego wymiaru Ja, jego relacyjny i złożony charakter. Tak więc silniejszych powiązań można poszukiwać ze zmiennymi opisującymi kontakt człowieka ze światem, niż zmiennymi opisującymi koncepcję siebie. Po drugie, choć samo badanie jest statyczne (taka jest natura badań kwestionariuszowych), to jednak rzeczywistość, której dotyczy, jest wysoce dynamiczna, zmienna, ma charakter procesualny, tymczasem zastosowane miary Ja nie dotyczyły procesów, a struktur – ich treści i funkcji. Korespondencja nie musiała być zatem wyraźna. Nie zmienia to faktu, że stwierdzone istotne związki z cechami osobowości i miarami charakterystycznych przystosowań wymagają jakiegoś wyjaśnienia. Zgodnie z teorią dialogowego Ja, trudno było oczekiwać takich powiązań, a fakt, hipotezy postawiono nie na gruncie teorii dialogowej ale dzięki próbie spojrzenia na zagadnienie z perspektywy teorii cech i przystosowań osobistych.

Konkludując trzeba stwierdzić, że dialogowość wewnętrzna, jak każda inna forma aktywności człowieka ma wyraźne ugruntowanie zarówno w strukturze osobowości (cechy), jak i specyficznych właściwościach przystosowania. Z przedstawionych korelatów wynika, iż posiada co najmniej dwie bardzo ogólne funkcje: paliatywną i transgresyjną. Pierwsza, czyli paliatywna, obronna, polega na próbach wnikięcia w świat myśli i przekonań innych osób, zapewne celem poznania ich opinii (o sobie), uprzedzenia ich (negatywnych) reakcji, lub zrozumienia ich krytycznego nastawienia względem siebie – tak sugerują powiązania dialogowości z neurotycznością, negatywnymi emocjami i lękowym stylem przywiązania. Druga, transgresyjna, rozwojowa, służy wychodzeniu poza egocentryczną perspektywę Ja, umożliwiając empatię, poznawanie nowych idei, czy zgłębianie tajników własnej tożsamości w sposób otwierający człowieka na kontakty i zmiany – tak sugerują powiązania dialogowości z otwartością na zmianę, czy empatią.

Szczegółowa analiza poszczególnych kategorii dialogowości, mierzonych przez podskalne SWAD przekracza ramy tego opracowania. Warto jednak zauważyć, że gromadzenie wiedzy o korelatach różnych aspektów wewnętrznej aktywności dialogowej przyczynia się do potwierdzania trafności podskal. Przykładowo bardzo istotne korelacje między dialogami ruminacyjnymi (DR) i dysocjacyjnymi (DD) a nasileniem neurotyczności (w NEO-PI-R i EPQ-R, a także z Niezadowoleniem z EAS), co jest zgodne z sensem interpretacyjnym tych skal (DR i DD). Jednocześnie wart odnotowania jest fakt, iż dialogi ruminacyjne nie korelują z otwartością na doświadczenie (z NEO-PI-R), podczas gdy z otwartością istotnie korelują inne podskale SWAD, zwłaszcza symulacja dialogów społecznych (SD) i dialogi tożsamościowe (DT). Dialogi tożsamościowe i czysta aktywność dialogowa (AD) silnie korespondują z bezpiecznym stylem przywiązania; z kolei symulowanie dialogów społecznych i dialogi ruminacyjne istotnie korespondują ze stylem lękowym. Natomiast istotne ujemne korelacje ze stylem unikowym wykazują zwłaszcza dialogi wspierające (DW), tożsamościowe i przyjmowanie punktu widzenia (PW). Trafność podskal potwierdza też ujemna korelacja dialogów ruminacyjnych z uważnością oraz dodatnia korelacja dialogów wspierających z empatią. Również poza cytowanymi badaniami istnieją potwierdzenia trafności podskal. W badaniach dotyczących związku między stylami radzenia sobie ze stresem badanymi kwestionariuszem CISS Endlera i Par-

kera (Strelau i in., 2005) a wewnętrzną aktywnością dialogową stwierdzono, iż dialogi ruminacyjne (DR) korelują bardzo istotnie ze stylem radzenia sobie skoncentrowanym na emocjach ($r=.54, p<.001$), a także z nieśmiałością badaną skalą RCBS Cheeka i Bussa ($r=.49, p<.001$); z kolei przyjmowanie punktu widzenia (PW) i dialogi wspierające (DW) korelują z poszukiwaniem kontaktów towarzyskich jako stylem skoncentrowanym na unikaniu (odpowiednio: $r=.41, p<.01$; $r=.38, p<.01$; patrz aneks, Tabela 10) (Kubala, 2009; Matczuk, 2009). Z pewnością uzyskane rezultaty zachęcają do dalszych badań.

LITERATURA

- Bartmiński, J. (2008). Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą. W: J. Bartmiński, A. Pajdzińska (red.), *Podmiot w języku i kulturze* (s. 161–183). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Cuire-Skłodowskiej.
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie* (przekł. M. Polaszewska-Nicke). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brown, K.W., Ryan, R.M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*, 822–848.
- Brzozowski, P., Drwal, R.L. (1995). *Kwestionariusz Osobowości Eysencka. Polska adaptacja EPQ-R. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Buszek, M. (2008). *Styl przywiązania a aktywność dialogowa. Badania studentów*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Campbell, J.D., Trapnell, P.D., Heine, S.J., Katz, I.M., Lavallee, L.F., Lehman, D.R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 141–156.
- Carver, C.S. (2001). Affect and the Functional Bases of Behavior: On the Dimensional Structure of Affective Experience. *Personality and Social Psychology Review, 5*, 345–356.
- Choraży, K. (2008). *Wewnętrzna aktywność dialogowa – psychologiczna analiza zjawiska na przykładzie osób twórczych i nietwórczych*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Davis, M.H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology, 10*, 85–104.
- Dras, J. (2008). *Wewnętrzna aktywność dialogowa kobiet w okresie przemian połowy życia*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K., Łaguna, M. (2008). *Samooceńca i jej pomiar. SES. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Fraley, R.C., Waller, N.G., Brennan K.A. (2000). An item-response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*, 350–365.
- Gleason, T.R., Sebanc, A.M., Hartup, W.W. (2000). Imaginary companions of preschool children. *Developmental Psychology, 36*, 419–428.
- Gough, H.G., Heilbrun, A.B. (1983). *The adjective check list: Manual*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Hermans, H.J.M. (1996). Voicing the self: From information processing to dialogical interchange. *Psychological Bulletin, 119*, 31–50.
- Hermans, H.J.M. (2001). The construction of a Personal Position Repertoire: Method and Practice. *Culture and Psychology, 7*, 3, 323–365.
- Hermans, H.J.M. (2002). The dialogical self as a society of mind. Introduction. *Theory and Psychology, 12*, 147–160.
- Hermans, H.J.M. (2003). The construction and reconstruction of a dialogical self. *Journal of Constructivist Psychology, 16*, 89–130.
- Hermans, H.J.M. (2004). The dialogical self: Between exchange and power. W: H.J.M. Hermans, G. Dimaggio (red.), *The dialogical self in psychotherapy* (s. 13–28). Hove and New York: Brunner-Routledge.
- Hermans, H.J.M. (2008). Polifonia umysłu: wielogłosowe i dialogowe Ja. W: J. Rowan, M. Cooper (red.), *Jekyll i Hyde. Wielorakie Ja we współczesnym świecie* (s. 115–138). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hermans, H.J.M., Hermans-Jansen, E. (2000). *Autonarracje: Tworzenie znaczeń w psychoterapii*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Hermans, H.J.M., Hermans-Jansen, E. (2001). Dialogical processes and the development of the self. W: J. Valsiner, K. Connolly (red.), *Handbook of developmental psychology* (s. 534–559). London: Sage.
- Hermans, H.J.M., Kempen, H.J.G. (1993). *The dialogical self: Meaning as movement*. San Diego: Academic Press.
- Jankowski, T. (2008). Integrująca rola uważności w kształtowaniu struktury koncepcji siebie. *Przegląd Psychologiczny, 51*, 443–463.
- Juros, A., Oleś, P. (1993). Struktura czynnikowa i skupieniowa Testu Przymiotnikowego ACL H.G. Gougha i A.B. Heilbruna (Przydatność dla diagnostyki psychologicznej). W: J. Brzeziński, E. Hornowska (red.), *Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej* (s. 171–201). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kalinowska, I. (2008). *Wewnętrzna aktywność dialogowa u kobiet i mężczyzn w perspektywie cech osobowości*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Kubala, D. (2009). *Temperament w ujęciu Arnolda H. Bussa i Roberta Plomina a wewnętrzna aktywność dialogowa*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Langner, K. (2008). *Psychologiczna analiza wewnętrznej aktywności dialogowej: Podejście fenomenologiczne i kwestionariuszowe*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Marková, I. (2003). *Dialogicality and social representations: The dynamics of mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matczuk, M. (2009). *Aktywność dialogowa a radzenie sobie ze stresem*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- McAdams, D.P., Pals, J.A. (2006). A New Big Five. Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist, 61*, 204–217.

- McCrae, R.R., Costa, P.T.Jr. (1999). A five-factor theory of personality. W: L.A. Pervin, O.P. John (red.), *Handbook of personality: Theory and research* (s. 139–153). New York: Guilford Press.
- Mischel, W., Shoda, Y., Ayduk, O. (2008). *Introduction to personality: Toward an integrative science of the person* (wyd. 8.). New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Oleś, P. (2005). Zjawiska dialogowe – od wpływu społecznego po aktywność wewnętrzną. *Przegląd Psychologiczny*, 48, 11–18.
- Oleś, P.K. (2009a). Czy głosy umysłu da się mierzyć? Skala Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD). *Przegląd Psychologiczny*, 52, 37–50.
- Oleś P.K. (2009b). Dialogowość wewnętrzna – właściwość człowieka. W: J. Koziński (red.), *Nowe idee w psychologii* (s. 216–235). Gdańsk: GWP.
- Oleś, P.K., Chmielnicka-Kuter, E. (w druku). *Dialogowe ja*. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Oniszczenko, W. (1997). *Kwestionariusz Temperamentu EAS Arnalda H. Bussa i Roberta Plomina. Wersje dla dorosłych i dla dzieci. Polska adaptacja. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Parzych, J. (2008). *Tożsamość i dialogowość w okresie kryzysu połowy życia u kobiet*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Płaza, K. (2008). *Twórczość i projekcja w dialogach wewnętrznych – psychologiczna analiza zjawiska*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Puchalska-Wasył, M. (2006). *Nasze wewnętrzne dialogi. O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Puchalska-Wasył, M., Chmielnicka-Kuter, E., Oleś, P.K. (2008). From internal interlocutors to psychological functions of dialogical activity. *Journal of Constructivist Psychology*, 21, 239–269.
- Raggatt, P.T.F. (2000). Mapping the dialogical self: Towards a rationale and method of assessment. *European Journal of Personality*, 14, 65–90.
- Rosenberg, S. (1997). Multiplicity of Selves. W: R.D. Ashmore, L. Jussim L. (red.), *Self and identity: Fundamental issues* (t. 1, s. 23–45). New York: Oxford University Press, Inc.
- Rowan, J., Cooper, M. (red.). (2008). *Jekyll i Hyde. Wielorakie Ja we współczesnym świecie*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Siuta, J. (2005). *Inwentarz osobowości NEO-PI-R*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Sosnowska, K. (2008). *Analiza współzależności cech osobowości i wymiarów kryzysu połowy życia u kobiet*. Nie opublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Spielberger, C.D., Reheiser, E.C. (2003). Measuring anxiety, anger, depression, and curiosity as emotional states and personality traits with the STAI, STAXI, and STPI. W: M. Hersen, M.J. Hilsenroth, D.L. Segal (red.), *Comprehensive handbook of psychological assessment (t. 2). Personality assessment* (s. 70–86). Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, Inc.
- Stemplewska-Żakowicz, K., Walecka, J., Gabińska, A. (2006). As many selves as interpersonal relations (or maybe even more). *International Journal for Dialogical Science*, 1, 71–94.
- Strelau, J., Jaworowska, A., Wrześniewski, K., Szczepaniak, P. (2005). *Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Szymutko, S. (2006). *Przeciw marzeniu? Jedenaście przykładów, ośmioro pisarzy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tesser, A., Felson, R., Suls, J. (red.). (2004). *Ja i tożsamość*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Watson, D., Clark, L.A., Tellegen A. (1988). Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063–1070.
- Wróbel, M. (2009). *Wewnętrzna aktywność dialogowa a typy osobowości wg Eysencka*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Zasadni, K. (2008). *Wewnętrzna aktywność dialogowa a obraz siebie*. Nie opublikowana praca magisterska. Lublin: KUL.
- Żurawska-Żyła, R. (2008). *Psychologiczna analiza zjawiska dialogowości w twórczości literackiej – badania pisarzy*. Nie opublikowana praca doktorska. Lublin: KUL.

ANEKS

Tabela 9

Aspekty osobowości mierzone Inwentarzem NEO-PI-R a wewnętrzna aktywność dialogowa: tylko korelacje istotne przy $p < .01$

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
N1 IK					.36**			
N2 Z	.28**					.29**		
N3 Z	.37***	.32**	.32**	.27**	.43***	.35***		
IK	.37**				.48***	.40**		
N4 Z	.30**			.27**	.36***		.30**	
IK	.35**					.51***		
N5 Z		.27**						
IK		.39**						
E3 IK	-.38**	-.36**		-.33**				
E5 Z	.27**	.27**				.30**		
O1 Z						.28**		
IK	.54***	.62***	.46***	.53***		.44***	.39**	.54***
O2 Z	.27**		.29**					
IK	.40**	.42***	.48***	.46***		.34***		
O3 Z						.31**		.27**
IK	.38**	.43***	.41***	.46***		.28**		.37**
O5 Z							.34***	
IK	.43***	.43***	.44***	.42***			.42***	.48***
O6 IK		.40**						.35**
S5 Z		-.29**						
S6 Z		-.32**						

N1 – Lęk, N2 – Agresywna wrogość, N3 – Depresyjność, N4 – Nadmierny samokrytycyzm, N5 – Impulsywność,

E3 – Asertywność, E5 – Poszukiwanie wrażeń,

O1 – Wyobrażenia, O2 – Estetyka, O3 – Uczucia, O5 – Idee, O6 – Wartości,

S5 – Samodyscyplina, S6 – Rozwaga

Z – wyniki zespołu A. Batory, S. Sadowski (N=98)

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabela 10

Style radzenia sobie mierzone Kwestionariuszem CISS a wewnętrzna aktywność dialogowa: korelacje obliczone w grupie studentów (N = 55) (Matczuk (2009)

Zmienna	SWAD	AD	DT	DW	DR	DD	SD	PW
SSZ	.26	.28*	.23	.28*	-.08	.00	.13	.04
SSE	.31*	.09	.04	.33*	.54***	.15	.13	.26
SSU	.31*	.09	.07	.30*	.27*	.21	.16	.27*
SSU-ACZ	.21	.05	.02	.17	.02	.03	.21	.24
SSU-PKT	.27*	.08	.12	.38**	.02	.03	.21	.41**

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

SSZ – styl radzenia sobie skoncentrowany na zadaniu, SSE – styl radzenia sobie skoncentrowany na emocjach, SSU – styl radzenia sobie skoncentrowany na unikaniu, SSU-ACZ – angażowanie się w czynności zastępcze, SSU-PKT – poszukiwanie kontaktów towarzyskich